

Jog

A jog szerepe a környezeti nevelésben kettős. Egyrészt, mint fontos állami tevékenységet a jog szabályozza a környezeti nevelést, másrészt a jog bizonyos szabályai a környezeti nevelés fontos témakörét képezik. Ezalatt azt értjük, hogy a környezeti nevelésnek bizonyos mértékig ki kell terjednie annak oktatására, tudatosítására is, hogy a jog eszközeit hogyan állíthatjuk a környezet védelmének szolgálatába. A megfelelő környezeti nevelés ílymódon részben a közösségi részvétel, a környezeti demokrácia hatékony működésének is az előfeltétele.

Helyzetkép

A környezeti neveléssel foglalkozó legfontosabb jogszabályok

A kötelező érvényű nemzetközi környezetvédelmi jogszabályok egyre több, a környezeti tudatformálásra vonatkozó rendelkezést tartalmaznak. A környezeti nevelés szempontjából talán legfontosabb az 1998-ban aláírt Aarhusi Egyezmény, valamint a környezetvédelmi döntések meghozatalában való közösségi részvételről és a környezet-egészségügyről szóló 2000-ben aláírt, a Helsinkii Egyezményhez fűzött Londoni jegyzőkönyv.

A nem kötelező érvényű nemzetközi jogi ajánlások szintén gyakran foglalkoznak a környezeti nevelés témakörével. Ezek közül a legfontosabb az 1992-ben Rio de Janeioban elfogadott „Feladatok a XXI. századra” című dokumentum, amelynek teljes 36. fejezete a környezeti neveléssel foglalkozik.

A hazai jogszabályaink közül az oktatásügy legfontosabb jogszabályai helyenként kitérnek a környezeti nevelés kérdéseire is. A közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 53. §-a az iskola által szervezett tanórán kívüli foglalkozásokkal kapcsolatban említi a környezeti nevelést. Új elemei a közoktatási törvénynek, hogy a környezetvédelmi ismereteket az egészségfejlesztési és a fogyasztóvédelmi ismereteket beépítette a NAT-ba, a kerettantervbe és az iskolai nevelési programokba (8. § (9) bekezdés, 8/A. § és 48. § (3) bekezdés). Ugyancsak a 2003-as kiadás óta megjelent fejlemény az Erdei Iskolák Program (94. §), ami azonban sajnos rövid kezdeti virágzás után ma már nem kap megfelelő támogatást. A tanári-képesítés követelményeiről szóló 111/1997. (VI. 27.) Korm. sz. rendelet mellékletének 3.1. pontja az általános pedagógiai és pszichológiai képzés feladatai között egy kiesivel részletesebben foglalkozik a környezeti nevelésre történő felkészítéssel. A felsőoktatási alap- és mesterképzés kurzusai között ma már a legtöbb képzésben, így az agrár, vegyész, természettudományos, műszaki, sőt művészeti képzésekben is vannak speciális környezetvédelmi szakképzések. A Nemzeti Alaptanterv kiadásáról szóló 130/1995. (X. 26.) Korm. sz. rendelet a műveltségi területek oktatásának közös követelményei c. fejezetben a korszerű műveltség olyan követelményeként tünteti fel a környezeti nevelést, amely áthatja az iskolai oktatás szinte valamennyi elemét. A NAT említett fejezete részletesen meghatározza a környezeti nevelés céljait, így a fenntartható fejlődés fogalmának megismerését, a környezeti válságjelenségek megfelelő értékelését és a helyi, közvetlen környezettel való aktív viszony kialakítását. A NAT jelenlegi szövegében már szinte az összes tantárgyi követelményben valamilyen formában jelen vannak a környezetvédelmi ismeretek. egyik ezt követő fejezetében, „Az ember és természet” műveltségi irány részletezése során ismét visszatér a környezeti nevelés kérdésére.

Miniszteri rendeleti szinten több OM és MfM rendelet foglalkozik a környezeti nevelés egyes részletkérdéseivel. A legfontosabb ezek közül a kerettantervekről szóló 28/2000. (IX. 21.) OM. sz. rendelet, amely a „Technika és életvitel” valamint a kémia tantárgyak leírásakor

szenel viszonylag jelentős teret a környezeti nevelésnek, de számos más tárgyban is teret ad neki (lásd bővebben az V. fejezetben).

Természetszerűleg nem csak a mindenkori oktatási tárca érzi sajátjának a környezeti nevelés ügyét, hanem a környezetvédelmi is. A környezetvédelmi törvényen „Környezeti nevelés”c. fejezetén (54-55. §§) kívül szabályozzák a kérdést, amelyet az önkormányzati fejezetben ismertetünk részletesebben, néhány további környezetvédelmi jogszabály is kitér a környezeti nevelés kérdésére. A környezetvédelmi felügyelőségek és nemzeti park igazgatóságok feladatairól szóló 211/1997. (XI. 26.) Korm. sz. rendelet 5. §-a e hatóságok állami alapfeladatként határozza meg a részvételt a környezeti tudat- és szemléletformálásban, valamint a közreműködést a környezetvédelmi oktatási, nevelési és ismeretterjesztési tevékenységekben. Ezt az általános feladat meghatározást konkretizálják egyes környezetvédelmi szakjogszabályok is, mint a természet védelméről szóló 1996. évi LIII. tv. 64. §-a, amely az oktatási tárca, valamint az állami és társadalmi szervek együttműködését írja elő a társadalom természetvédelmi kultúrájának növelése érdekében. Ugyanitt szól a jogalkotó a természetvédelmi igazgatóságok oktatási bemutató létesítményeiről, valamint a Madarak és Fák Napja megrendezéséről. A hulladékgazdálkodásról szóló 2000. évi XLIII törvény 54. §-a hasonló rendelkezéseket tartalmaz annyiban, hogy előírja a hulladékgazdálkodással kapcsolatos ismeretek terjesztését a NAT részeként, illetőleg a társadalom környezeti kultúrájának növelését, pld. a szelektív hulladékgyűjtés népszerűsítésével.

Ugyanese környezetvédelmi szakjogszabály, az érthetetlen nevű, de azért közismert „környezetvédelmi alap-célfeladat-fejezeti-kezelésű-előirányzatról” (KAC) szóló 7/2001. (III. 9.) 28/2001. (XII.23.) KöM. sz. rendelet biztosítja elvi szinten a környezet és a természet védelmét szolgáló oktatási-nevelési tevékenység rendszeres pénzügyi támogatását.

A hazai jogalkotó szervek nem közvetlenül kötelező érvényű, általános érvényű rendelkezései közül a környezeti neveléssel kapcsolatosan okvetlenül meg kell említenünk még a második Nemzeti Környezetvédelmi PProgramról szóló 8132/19972003. (XII. 2611.) OGY sz. határozatot, amely a program megvalósításának eszközeit áttekintő 4. fejezetében tesz említést a környezeti oktatás, nevelés, ismeretterjesztés és tudatformálás korszerű módszereinek feltárásáról, mint az egyik kutatási fejlesztési feladatról. A tervezett NKP-II megvalósulását célzó tematikus akcióprogramok közül az első a külön Környezettudatosság Akcióprogram részt tartalmaz, azon kívül pedig, szinte mindegyik tematikus programjában (pl. klímavédelem, természetvédelem, közösségi részvétel) szerepelnek környezeti nevelési elemek.

Azok a jogi rendelkezések, amelyeknek a tartalmát a környezeti nevelés során figyelembe kell venni

A környezeti nevelés ki kell, hogy terjedjen a környezet védelmének érdekében felhasználható jogszabályok megismertetésére is. Természetesen ezen a szinten nem jöhet szóba mélyreható jogi képzés, a feladat csupán az, hogy minél többen értelmezni tudják a szövegeket, és elsajátítsák azokat a módszereket, amikkel egy meghatározott környezeti problémához hozzá tudják rendelni a megfelelő jogszabályokat, hatóságokat és eljárásokat. Minthogy a Magyar Köztársaság Alkotmányának ismerete amúgy is az általános műveltség része, a környezeti nevelés is ki kell térjen az Alkotmányban meghatározott, az egészséges környezethez való emberi jogok megismertetésére. Ugyancsak általános szinten a Környezetvédelmi Kódex (1995. évi LIII. törvény) áttekintése is elengedhetetlen. Ezen túlmenően viszont már csak a „mit hol találok” módszerét kell alkalmazni. Ismertetni kell a környezeti jog rendszerét, tehát egyfelől az általános környezetvédelmi rendelkezéseket (pld. környezeti hatásvizsgálati eljárás, környezethasználati engedélyezési eljárás) másfelől a különös környezetvédelmi rendelkezéseket, így legalább a levegőtisztaság védelmi,

vízvédelmi, természetvédelmi, a zaj káros hatásai elleni védelemről szóló és a hulladékgazdálkodási jogszabályokat. A legfontosabb tehát ezeknek a jogszabályoknak a létezéséről és fellelhetőségéről tudni, a következő lépés majd, azok számára, akik jobban érdeklődnek, az egyes jogszabályok elveinek, főbb rendelkezéseinek megismerése.

Ha mindezzel végeztünk, alapismereteket szereztünk a környezetvédelmi anyagi jogról, azaz arról, hogy a jogalanyoknak az egészséges környezetük védelme érdekében milyen jogaik vannak, de semmit nem tudunk még arról, hol és hogyan érvényesíthetik ezeket a jogokat. Át kell tekintenünk tehát a környezetvédelmi államigazgatási szervezetrendszer és az sem árt, ha röviden megismerjük a környezetvédelemmel (és a vele egy hatósági rendszerben elhelyezkedő természetvédelemmel és vízgazdálkodással) rokon feladatokat ellátó ~~vízgazdálkodási~~, közegészségügyi, erdőgazdálkodási és talajvédelmi szerveket is (hogy csak a legfontosabbakat említsük).

Végül az államigazgatási eljárás általános szabályairól, szükség esetén pedig a polgári sőt esetleg még a büntető eljárásjog szabályairól is hozzávetőleges ismereteket kell szereznünk: így lesz teljes a környezetvédelmi ismeretek jogi része. Látni fogjuk a következő alfejezetből, hogy a mai környezetvédelmi gyakorlatban ezek az ismeretek egyre inkább valóban aktív, jól és célszerűen felhasznált ismeretek.

A környezeti nevelés és a közösségi részvétel

A közösségi részvétel a jog egészen új fejleménye, aminek megjelenésében éppen a környezetvédelmi problémáknak volt döntő szerepe. A környezetvédelem ugyanis az az igazgatási terület, ahol az állam egyre kevésbé képes önállóan vállalni a felelősséget a döntések meghozataláért és végrehajtásáért, ugyanakkor a környezetvédelem területén jelentkezik talán a legerősebben az állampolgárok részéről is igény, hogy a döntésekbe beleszóljanak.

Az elmúlt tíz enöt évben született környezetvédelmi jogszabályok tehát lehetővé teszik a közösségi részvételt, mégpedig alapvetően három formában. Egyrészt *a lakosságot hozzájuttatják a környezeti információhoz*, akár úgy, hogy az érdeklődők számára betekintést engednek a különböző nyilvántartásokba, aktákba, akár úgy, hogy elébe mennek az információs igényeknek és szórólapokban, tájékoztató füzetekben hívják fel a nyilvánosság figyelmét a legfontosabb környezetvédelmi információkra. A közösségi részvétel második „pillére” *a beleszólási jog*: a megszerzett információk alapján a nyilvánosság tagjai, a lakossági csoportok, társadalmi szervezetek már azzal az igénnyel is felléphetnek, hogy az államigazgatás meghatározott környezetvédelmi intézkedéseket tegyen, más intézkedésektől, elsősorban a környezetet terhelő beruházások engedélyezésétől pedig tartózkodjék.

Harmadsorban a közösségi részvétel rendszerének fontos kiegészítője *a jogorvoslati jog*, ami arra szolgál, hogy ha az információs vagy beleszólási jogainkat a hatóságok megsértették, legyen módunk arra, hogy a felettes hatóságoktól, bíróságoktól vagy egyéb szervektől ~~rendre~~ e hatóságok törvényes eljárásra utasítását kérjük.

A közösségi részvétel ismertett három pillére a gyakorlati tapasztalatok szerint nagymértékben képes elősegíteni a környezetvédelmi államigazgatási döntések célszerűségét és szakszerűségét, azt, hogy ezek a döntések valóban a környezet érdekeit, ne pedig valamilyen szűkebb gazdasági érdeket szolgáljanak. A közösségi részvételnek van ugyanakkor egy nehezen tervezhető eleme: a résztvevők maguk. Semmit sem ér ugyanis az egész jól felépített jogi építmény, a részvételi lehetőségek rendszere, ha nincs aki használja azt. Az állampolgárokat és szervezeteiket tájékoztatni kell a közösségi részvétel lehetőségeiről és arról, hogy a részvétel fontos, a környezeti értékeink az ő védelmükre is szorulnak, továbbá, hogy a hatósági rendszer önmagában nem fogja tudni a környezeti problémákat

valóban jól megoldani. Az ilyen sajátos tájékoztató, felvilágosító, mozgósító tevékenységet nevezzük általában részvételre képesítésnek.

A részvételre képesítés nem más, mint egyfajta környezeti nevelés. Különleges fajtája a környezeti nevelésnek még hozzá, hiszen [nemcsak a környezeti neveléssel hivatásszerűen foglalkozó pedagógusok és civil szervezetek, hanemegyebek közt](#) állami tisztviselők is végzik, emellett sajátos környezeti nevelés ez a tárgyat tekintve is, hiszen nem elsősorban a személyiségbe beépülő értékek elsajátítását kívánja elősegíteni, hanem közvetlenül konkrét cselekvési mintákat ad. A közösségi részvétel eszközeit olyanok is használhatják, sőt tömegében főleg olyanok használják, akik egyébként nem számítanak meggyőződéses környezetvédőknek, csupán meg akarnak oldani egy konkrét környezeti problémát, ami többnyire a közvetlen lakókörnyezetükben merült fel és zavarja őket.

Az más kérdés, hogy az emberek cselekvésén keresztül az értékrendszerük mintegy automatikusan módosul. Számtalanszor találkoztunk már olyan példákkal, amikor a környezetvédelemhez egyébként semmilyen vonzódást nem érző lakossági csoportok megküzdöttek a szomszédságukban egy zajos, bűzös vállalkozással, vízszennyezéssel vagy veszélyes hulladékok lerakásával járó tevékenységgel és azután érzékenyekké váltak a tágabb környezetük problémái iránt is, felemelték a szavukat a nagyobb folyók, vagy nagyobb területek levegőjének elszennyezése ellen, részt vettek országos környezetvédelmi programokban. Az ilyen emberek később a saját életvitelükben is igyekeznek a környezet szempontjait figyelembe venni: vásárlóként a kevesebb környezetszennyezéssel gyártott termékeket veszik meg, a visszaváltható, nem pedig az eldobható csomagolást részesítik előnyben, stb.

Tekintsük át most röviden a részvételre képesítés környezeti neveléssel összefüggő feladatait az alábbi táblázatban!

	Környezeti információval	Meta-információval
Általánosan	a környezetvédelem törvény-szerúségeinek megismertetése	az államszervezet felépítésének és működésének ismertetése
Egyedi ügyekben	az adott ügy környezetvédelmi sajátosságainak megvilágítása	az adott ügygel foglalkozó hatóságnál ki az ügyintéző, milyen beadványt kell fogalmazni stb.

Javaslatok

Javaslatok a környezeti neveléssel kapcsolatos jogalkotás számára

1. Láthattuk, hogy a közvetlenül a környezeti nevelés feltételeit is szabályozó jogszabályaink különböző fogalmakat használnak, egymás szabályozására a környezeti nevelés témakörében legalábbis nincsenek túl sok tekintettel. A környezeti nevelés témakörét a legtöbb hazai oktatási igazgatási jogszabályunk [harmadlagos-ma már fontos](#) kérdésként kezeli, [vagy egyáltalán nem szól róla, ugyanakkor paradox módon a környezetvédelmi jog az elmúlt időszakhoz képest kevésbé intenzíven foglalkozik a kérdéssel. A környezeti jogon belül a korábbi helyzethez képest is inkább bizonytalanok vagy teljesen megoldatlanok a környezeti nevelés szervezeti és támogatási kérdései.](#) Javasoljuk a környezeti nevelésnek a jelenleginél nagyobb terjedelmű, egységes szellemű szabályozását a vonatkozó kötelező és ajánló nemzetközi jogi dokumentumok, valamint a jelen stratégiai alapvetésben megfogalmazott elvek figyelembevételével. [Ezzel elejét lehetne venni a szabályozás egyes ágazataiban a környezeti nevelés támogatásában jelenleg észlelhető ingadozást, esetenkénti komoly visszalépéseket.](#) A szabályozás előkészítését egy reprezentatív összetételű szakmai bizottság koordinálhatná.

2. Amint arra rámutattunk, az egyes környezetvédelmi tárgyú jogszabályok még mindig elegendő értékes elemeket tartalmaznak a környezeti neveléssel kapcsolatban, azonban hiányoznak-csökkennek, egyes esetekben teljesen hiányoznak ezek végrehajtásának az intézményi, költségvetési és eljárási garanciái. Javasoljuk, hogy az oktatási és a környezetvédelmi tárca képviseltesse magát az előző pontban írt szakmai előkészítő bizottságban és annak munkájával összhangban dolgozza ki a környezeti nevelés szakkérdéseire vonatkozó részletes szabályokat, a felelős szervezetek, szervezeti egységek és a követendő eljárási lépések részletes kidolgozásával, továbbá a megvalósítandó szervezési tevékenységeket is pontosan jelöljék meg.

Javaslatok a környezeti neveléssel foglalkozó társadalmi szervezetek számára

3. A különböző környezeti neveléssel foglalkozó segédanyagokban, oktató programokban ki kell dolgozni a környezeti ismeretekben belül az alapvető környezeti jogi, illetve a részvételre képesítő ismeretek fejezetét is. A munkát elsősorban pedagógusok végezzék, azonban a megfelelő elméleti és gyakorlati jogi kontrol mellett.
4. A rendelkezésre álló jogi tájékoztató anyagokat (elsősorban a Reflex, a Köt Hálózat és az EMLA írásos és internetes anyagait) bővíteni, fejleszteni és a környezeti neveléssel foglalkozó szakemberek körében terjeszteni kell.

Javaslatok környezeti nevelők számára

5. Tegyük elevenné környezetvédelmi kapcsolatrendszerüket. Vegyék fel a kapcsolatot – ha még nem tették volna – a helyi, regionális környezetvédelmi szervezetekkel, a megyei főügyészségeken dolgozó környezetvédelmi ügyészekkel, környezetvédelmi joggal foglalkozó egyéb szakemberekkel, ügyvédekkel, egyetemi oktatókkal, avagy a tapasztalt civil szervezetekkel.
6. Ismerjék meg a helyi környezetvédelmi döntésekben való részvétel általános és konkrét lehetőségeit. A helyi ivóvíz minőségi problémáival, a közelben levő felszíni vizek szennyezésével, illegális hulladéklerakókkal, a közúti közlekedéssel együtt járó zaj- és levegőszennyezéssel, a zöldterületeket felszámoló beruházásokkal stb. kapcsolatos ügyekben használják a közösségi részvétel rendelkezésre álló lehetőségeit, vonják be ebbe a tevékenységbe a diákjaikat vagy az általuk nevelt, befolyásolt embereket. A gyakorlati környezetvédelemben való aktív részvétel a legjobb környezetvédelmi nevelés – ez a környezetvédelmi jogi ismeretekre is igaz.

Ajánlott irodalom

Állampolgári részvétel a környezetvédelmi döntéshozatalban. Kézikönyv. A jelenlegi gyakorlat és a jövő lehetőségei. Magyarország. Bp. Közép- és Kelet-Európai Regionális Környezetvédelmi Központ, 1994. 303 o.

Bándi Gyula: Környezetvédelmi kézikönyv. 3. jav. kiad. Bp. KJK-Kerszöv, 2000. 358 o. (Környezetvédelmi kiskönyvtár)

Becoming an environmental professional 1990. Articles from leading environmental professionals on employment and career trends in the 1990s – plus proceedings from the CEIP Fund's Sixth Annual Environmental Careers Conference "What on Earth Can You Do?". Boston, MA, The CEIP Fund, Inc., 1990. 140 o.

Címford.: Hogyan váljunk profi környezetvédővé?

Csepregi István – Kiss József: A természetvédelem jogi szabályozásának története Magyarországon. Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, 2000. 43 o.

Az Európai Unió környezetvédelmi szabályozása. 2. átdolg. kiad. Bp. KJK-Kerszöv, 2001. 623 o. (Környezetvédelmi kiskönyvtár 8.)

[Fülöp Sándor: Környezetvédelmi demokrácia a gyakorlatban, Szentendre, Közép- és Kelet-európai Regionális Környezetvédelmi Központ, 2002, 143 o.](#)

Hruschka, Thomas: 101 lépés a fenntartható világ felé. Környezeti tanácsadás Európában. Bp. Környezeti Tanácsadók Egyesülete, 1998. 116 o.

Kalas György: Garázs-blamázs. Jogi munkafüzet a társadalmi környezetvédő szervezetek részére. Iratmintákkal. Győr, Ökológiai Stúdió Alapítvány, 1994. 38, 22 o.

Kalas György: Kalas, kontra Coca-Cola. Győr, Ökológiai Stúdió Alapítvány, 1995. 51 o. (Környezet és fejlődés)

Kalas György: Az ügyfél belekavar. Jogi munkafüzet a társadalmi környezetvédő szervezetek részére. 2. r. Győr, Reflex, 1997. 23 o.

Kérdés válasz füzet, avagy egy segítő kéz környezeti tanácsadók részére. Bp. Környezeti Tanácsadó Irodák Hálózata, 1999. 42 o.

Nagy Dezső, Nagy Andrea: Kampány a környezeti jogokért. Miskolc, II. Rákóczi Ferenc M. Könyvtár, 1993. 48 o.

Nagy Zsuzsanna, F.: Hol, kitől, mit, hogyan? A környezeti tanácsadásról Miskolcon és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, Magyarországon és Európában. Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, 2000. 31, 14 o.

Nagy Zsuzsanna, F. (szerk.): Lehetőségek a gyermekek környezeti jogainak védelmében. Miskolc, Ökológiai Intézet a Fenntartható Fejlődésért Alapítvány, 1995. 69 o.